

УДК: 355.45:349.2

Матвійчук Андрій Борисович

ад'юнкта кафедри військового права та правоохоронної діяльності навчально-наукового інституту воєнної історії, права та соціальних наук Національного університету оборони України;

ORCID: 0009-0001-5658-0759

ПРАВОВІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОГО ТА ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ СИЛ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОБОРОНИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА УЧАСНИКІВ ДОБРОВОЛЬЧИХ ФОРМУВАНЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Анотація. У статті досліджено правові та соціальні гарантії військовослужбовців Сил територіальної оборони Збройних Сил України (СТрО ЗСУ) та учасників добровольчих формувань територіальних громад (ДФТГ). На основі аналізу положень Розділу VII Закону України «Про основи національного спротиву», чинних підзаконних актів, наукових праць І. М. Шопіної, В. І. Теремецького, С. Г. Кельбя, а також статей О. Цельєва та Х. Бідонько, обґрунтовано сучасний стан правового регулювання соціального й правового захисту цих категорій осіб. Підкреслено, що в умовах повномасштабної війни питання гарантування належного рівня соціальних і правових прав військовослужбовців набуває особливої актуальності, адже від ефективності державної політики у цій сфері залежить стійкість системи національної безпеки.

У роботі висвітлено основні проблеми законодавчого забезпечення соціального захисту, зокрема недосконалість нормативно-правової бази, відсутність єдиних механізмів координації між військовими структурами та цивільними органами, а також недостатню конкретизацію соціальних гарантій для членів ДФТГ. Виявлено прогалини у практичному застосуванні норм, які створюють ризики неоднозначного тлумачення правових положень на місцях. Визначено напрями удосконалення правового механізму гарантування соціальних прав, серед яких: підвищення рівня правової культури, забезпечення належного контролю за реалізацією пільг і компенсацій, розвиток електронних реєстрів військовослужбовців та членів їхніх сімей.

Особливу увагу приділено адміністративно-правовим аспектам регулювання, питанням взаємодії СТрО з органами державної влади, вдосконаленню системи соціального забезпечення, визначенню статусу учасників бойових дій і добровольців. Запропоновано шляхи оптимізації правового регулювання через оновлення підзаконних актів, розширення переліку соціальних гарантій, посилення фінансової підтримки та створення єдиного державного реєстру добровольчих формувань. Результати дослідження мають як теоретичне, так і практичне значення для подальшого вдосконалення системи соціально-правового захисту військовослужбовців у контексті забезпечення національної стійкості та безпеки України.

Ключові слова: соціальний захист, правовий захист, Сили територіальної оборони, добровольчі формування територіальних громад, законодавче регулювання, адміністративне право, національний спротив, соціальні гарантії, правовий статус.

Matviychuk Andrii,

PhD student of the Department of Military Law and Law Enforcement Activities of the Educational and Scientific Institute of Military History, Law and Social Sciences of the National Defense University of Ukraine

LEGAL ASPECTS OF SOCIAL AND LEGAL PROTECTION OF SERVICEMEN OF THE TERRITORIAL DEFENSE FORCES OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE AND PARTICIPANTS OF VOLUNTEER FORMATIONS OF TERRITORIAL COMMUNITIES

Abstract. The article examines the legal and social guarantees of servicemen of the Territorial Defense Forces of the Armed Forces of Ukraine (TDF AU) and participants in volunteer formations of territorial communities (VFTG). Based on an analysis of the provisions of Section VII of the Law of Ukraine “On the Fundamentals of National Resistance,” current subordinate legislation, scientific works by I. M. Shopina, V. I. Teremets, S. G. Kelba, as well as articles by O. Tseliev and H. Bidonko, the current state of legal regulation of social and legal protection of these categories of persons is substantiated. It is emphasized that in the conditions of full-scale war, the issue of ensuring an adequate level of social and legal rights of military personnel becomes particularly

relevant, since the stability of the national security system depends on the effectiveness of state policy in this area.

The paper highlights the main problems of legislative support for social protection, in particular the imperfection of the regulatory framework, the lack of unified coordination mechanisms between military structures and civil authorities, as well as the insufficient specificity of social guarantees for members of the Armed Forces. Gaps have been identified in the practical application of norms, which create risks of inconsistent interpretation of legal provisions at the local level. Directions for improving the legal mechanism for guaranteeing social rights have been identified, including: raising the level of legal culture, ensuring proper control over the implementation of benefits and compensation, and developing electronic registers of military personnel and their families.

Particular attention is paid to administrative and legal aspects of regulation, issues of interaction between volunteer formations and state authorities, improvement of the social security system, and determination of the status of combatants and volunteers. Ways to optimize legal regulation are proposed through the updating of subordinate legislation, the expansion of the list of social guarantees, the strengthening of financial support, and the creation of a unified state register of volunteer formations. The results of the study are of both theoretical and practical importance for the further improvement of the system of social and legal protection of military personnel in the context of ensuring the national stability and security of Ukraine.

Key words: social protection, legal protection, Territorial Defense Forces, voluntary formations of territorial communities, legislative regulation, administrative law, national resistance, social guarantees, legal status.

Постановка проблеми

Сучасні виклики національній безпеці України актуалізують необхідність удосконалення системи соціального і правового захисту військовослужбовців Сил територіальної оборони Збройних Сил України (СТрО ЗСУ) та членів добровольчих формувань територіальних громад (ДФТГ). Незважаючи на ухвалення Закону України «Про основи національного спротиву», низка питань залишається неврегульованою — зокрема щодо правового статусу, соціальних гарантій і механізмів їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Наукові дослідження І. М. Шопіної «Система соціального-правового захисту військовослужбовців та членів добровольчих формувань

територіальних громад» містять глибокий аналіз правових основ захисту військовослужбовців і добровольців. В. І. Теремецький і С. Г. Кельбя у статті «Адміністративно-правове регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні» розглядають питання правозастосування у контексті адміністративного права. Цельєв О. і Бідонько Х. у роботі «Про соціальні гарантії членів добровольчих формувань територіальних громад» зосереджують увагу на практичних аспектах забезпечення прав добровольців у воєнний час.

Мета статті

Метою статті є аналіз чинного правового регулювання соціального і правового захисту військовослужбовців СТрО ЗСУ та учасників ДФТГ, виявлення прогалин у законодавстві та визначення напрямів його вдосконалення. Для досягнення мети передбачено виконання таких завдань: дослідити зміст норм Розділу VII Закону України «Про основи національного спротиву»; здійснити порівняльний аналіз чинних і підзаконних актів; визначити проблеми реалізації соціальних гарантій; сформулювати пропозиції щодо удосконалення правового регулювання.

Основний матеріал статті

Розділ VII Закону України «Про основи національного спротиву» визначає соціальні гарантії військовослужбовців Сил територіальної оборони та членів добровольчих формувань територіальних громад (ДФТГ). Якщо у Силах територіальної оборони, як окремого роду сил ЗС України, чітко визначений статус військовослужбовців, то як раз представники добровольчих формувань цього статусу не мають. Але, статтею 23 закріплено, що члени добровольчих формувань, залучені до виконання завдань територіальної оборони, мають право на державне страхування, медичне забезпечення, соціальні виплати у разі загибелі або поранення. Ці гарантії становлять базу для формування єдиної політики соціального захисту осіб, які беруть участь у заходах національного спротиву. [1, ст. 23, 24]

Разом із тим, результати аналізу правозастосовчої практики свідчать про відсутність єдиного механізму реалізації цих прав на місцевому рівні, що зумовлює нерівномірність надання пільг і компенсацій у різних регіонах України. Це пояснюється відсутністю підзаконних актів, що деталізували б порядок надання соціальних гарантій членам ДФТГ, а також різною спроможністю органів місцевого самоврядування фінансувати такі заходи. І. М. Шопіна у своїй праці зазначає, що чинна система соціально-правового

захисту має фрагментарний характер і потребує уніфікації нормативної бази, оскільки діяльність ДФТГ має специфіку воєнного часу, яка не передбачена у попередніх правових механізмах [2, с. 13].

Науковці В. І. Теремецький та С. Г. Кельбя перелік заходів соціального захисту військовослужбовців, встановлених законодавством України, виглядає таким чином:

1. Особливі умови грошового, продовольчого та речового забезпечення військовослужбовців.

2. Встановлення особливих умов підрахунку та призначення пенсій військовослужбовцям.

3. Закон України Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей передбачає широкий перелік пільг військовослужбовців [4, ст. 12, 14].

4. Особливі пільги для учасників бойових дій, осіб з інвалідністю внаслідок війни, учасників війни, сімей загиблих учасників війни.

5. Призначення різних видів грошової допомоги.

6. Встановлення права військовослужбовців на медичну допомогу.

7. Забезпечення військовослужбовців санаторно-курортним лікуванням.

8. Збереження робочого місця на підприємстві, установі, організації за працівниками, які направлені на військову службу за призовом під час мобілізації на період воєнного стану.

9. Одним із видів соціального захисту військовослужбовців є забезпечення військовослужбовців службовим житлом [3, с. 255-256].

Але знову ж таки це стосується військовослужбовців, Цвельов О. пропонує нам аналіз проблемних питань у наданні соціально-правового захисту для учасників ДФТГ:

- Попри те, що законодавством передбачене державне фінансування загонів ДФТГ, оплати від держави за свою роботу добровольці не отримують.

- Кандидати у ДФТГ проходять медогляд, однак законом не встановлено, хто є платником послуг, пов'язаних зі здійсненням медогляду.

- За позицією Міністерства економіки України, враховуючи специфіку служби в територіальній обороні, яка може передбачати не постійне, а періодичне залучення працівника до виконання своїх обов'язків, роботодавцю не потрібно в обов'язковому порядку видавати наказ про увільнення працівника від виконання роботи за трудовим договором.

Таким чином, добровольці ДФТГ не є військовослужбовцями згідно з законодавством України, проте на них покладено обов'язки, споріднені з військовими.

У соціальному захисті добровольці прирівнюються до військовослужбовців, але на практиці соціальний захист діє з обмеженнями.

Обмеження існують, з одного боку, через відсутність законодавчо визначеного порядку забезпечення соціального захисту добровольців. З іншого – з характеру членства у ДФТГ, що поєднує риси військової та цивільної діяльності [5].

З точки зору виконання поставлених у дослідженні завдань, було здійснено порівняльний аналіз законодавчих актів, наукових статей та практики застосування норм у сфері соціального захисту. Це дозволило виявити ключові проблеми:

1) відсутність нормативного регулювання для осіб, які виконують завдання без мобілізації;

2) неоднозначність визначення статусу членів ДФТГ;

3) розбіжності у підходах до фінансування соціальних виплат. Запропоновані в роботі рекомендації базуються на аналізі законодавчої практики, а також положеннях адміністративного права щодо функцій держави у сфері соціальної безпеки.

Можливий науковий підхід у вирішенні прогалин полягає у комплексному підході до визначення соціальних гарантій для військовослужбовців територіальної оборони та членів ДФТГ. Запровадження інтеграційного механізму, який передбачає створення єдиної системи обліку, реєстрації та забезпечення соціальних виплат, що може бути використано при розробці майбутніх нормативно-правових актів. У цьому контексті дослідження розширює існуючу теоретичну базу адміністративного права у сфері оборони, пропонуючи модель поєднання державного і регіонального рівнів управління соціальним захистом.

Практичне впровадження у можливості застосування запропонованих підходів при вдосконаленні правового забезпечення діяльності територіальної оборони. Зокрема, результати можуть бути використані Міністерством оборони України та Генеральним штабом ЗСУ при розробці нових підзаконних актів, які б регулювали порядок виплат, страхування та соціального забезпечення членів ДФТГ. Крім того, рекомендації можуть стати основою для підготовки проекту змін до чинного законодавства щодо узгодження соціальних гарантій для всіх категорій учасників національного спротиву.

Узагальнюючи, можна зазначити, що створення дієвого механізму соціального і правового захисту військовослужбовців ТрО та членів ДФТГ є необхідною умовою підвищення стійкості системи національної оборони. Його реалізація сприятиме не лише підвищенню рівня мотивації учасників оборони, але й забезпеченню стабільності правового середовища в умовах воєнного стану.

Ми погоджуємось з пропозиціями В. І. Теремецького та С. Г. Кельби, що для вдосконалення адміністративно-правового військовослужбовців в Україні пропонуємо: регулювання соціального захисту 1. Розмежувати поняття «соціальний захист» і «правовий захист» у Законі України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». 2. Зменшити кількість підзаконних актів, які регулюють розміри виплат військовослужбовцям. Встановити відповідні розміри у законодавстві залежно від прожиткового мінімуму. 3. Скасувати окремі неактуальні пільги, зокрема, щодо встановлення і користування квартирним телефоном. 4. Усунути суперечності між різними нормами законодавства, які встановлюють розмір грошових виплат військовослужбовцям [3, с. 257].

Вважаєм за необхідне перелічити нормативно-правові акти які регулюють це чутливе і дуже важливе питання:

1. Закон України «Про основи національного спротиву».
2. Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України».
3. Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону».
4. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».
5. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».
6. Положення КМУ про добровольчі формування територіальних громад.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.2022 № 252 «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану».
8. Порядок застосування членами добровольчих формувань територіальних громад особистої мисливської зброї, стрілецької зброї, інших видів озброєння та боєприпасів до них під час виконання завдань територіальної оборони.
9. Порядок надання первинної медичної допомоги.

10. Про затвердження форми контракту добровольця територіальної оборони та посвідчення добровольця територіальної оборони. [7].

Аналіз офіційних даних МО України та СТрО ЗСУ свідчить, що з 2022 року відбувається поступове розширення соціальних гарантій для добровольців, проте нормативна база ще не охоплює всі аспекти — особливо в частині пенсійного забезпечення, компенсацій і статусу осіб, які виконують завдання без мобілізації. Необхідним є узгодження положень Закону № 2011-ХІІ «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» із законом про нацспротив, що забезпечить єдність підходів до гарантій соціальної безпеки [6].

Висновки

У результаті проведеного дослідження встановлено, що сучасне правове регулювання соціального і правового захисту військовослужбовців СТрО ЗСУ та учасників ДФТГ є недостатньо системним. Відсутність узгодженості між базовими законами та підзаконними актами знижує ефективність реалізації гарантій. Пропонується запровадити єдиний нормативний акт щодо соціального забезпечення добровольців, удосконалити механізми страхування та медичної допомоги, а також посилити координацію між Міністерством оборони, органами місцевого самоврядування і ДФТГ. Розвиток нормативної бази у цій сфері має ключове значення для підвищення обороноздатності держави та забезпечення соціальної справедливості. Для вдосконалення адміністративно-правового регулювання соціального захисту у ДФТГ в Україні необхідно усунути не внормованість правового статусу членів добровольчих формувань територіальних громад, шляхом його деталізації та розширення і прирівня до статусу військовослужбовців. Але з обов'язковим врахуванням специфіки їх залучення до підготовки і виконання завдань ТрО.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Закон України «Про основи національного спротиву» № 1702-ІХ від 16 липня 2021 р. // *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (дата звернення: 01.11.2025).
2. Шопіна І. М. Система соціального-правового захисту військовослужбовців та членів добровольчих формувань територіальних громад // *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. — 2023. — № 3.
3. — С. 87–94. URL: https://apsvot.edu.ua/wp-content/uploads/2023/visnyk_3/shopina.pdf

3. (дата звернення: 01.11.2025).
4. Теремецький В. І., Кельбья С. Г. Адміністративно-правове регулювання соціального захисту військовослужбовців в Україні // *Науковий вісник публічного та приватного права*. — 2022. — Вип. 4. — С. 112–118. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2022/4/teremetskyi_kelbia.pdf (дата звернення: 01.11.2025).
5. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : Закон України від 20.12.1991 № 2011-XII. Верховна Рада <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 01.11.2025).
6. Цельєв О., Бідонько Х. Про соціальні гарантії членів добровольчих формувань територіальних громад // *Центр дослідження верховенства права НаУКМА*.—2023. URL: <https://ruleoflaw.org.ua/dfth-social-guarantees> (дата звернення: 01.11.2025).
7. Міністерство оборони України. Офіційний сайт. URL: <https://www.mil.gov.ua/> (дата звернення: 01.11.2025).
8. Сили територіальної оборони Збройних Сил України. Офіційний сайт. URL: <https://tro.mil.gov.ua/> (дата звернення: 01.11.2025).

REFERENCES

1. Law of Ukraine "On the Fundamentals of National Resistance" No. 1702-IX of July 16, 2021 // Verkhovna Rada of Ukraine.
9. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text> (access date: 01.11.2025).
2. Shopina I. M. System of social and legal protection of military personnel and members of volunteer formations of territorial communities // *Bulletin of the Academy of Labor, Social Relations and Tourism*. — 2023. — No. 3. — P. 87–94. URL: https://apsvot.edu.ua/wp-content/uploads/2023/visnyk_3/shopina.pdf (access date: 01.11.2025).
3. Teremetskyi V. I., Kelbia S. G. Administrative and legal regulation of social protection of military personnel in Ukraine // *Scientific Bulletin of Public and Private Law*. — 2022. — Issue 4. — P. 112–118. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2022/4/teremetskyi_kelbia.pdf (access date: 01.11.2025).
4. On social and legal protection of military personnel and their family members: Law of Ukraine dated 20.12.1991 No. 2011-XII. Verkhovna Rada <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>(access date: 01.11.2025).
5. Tseliev O., Bidonko Kh. On social guarantees of members of voluntary formations of territorial communities // *Center for the Study of the Rule of Law NaUKMA*.—2023. URL: <https://ruleoflaw.org.ua/dfth-social-guarantees> (access date: 01.11.2025).

6. Ministry of Defense of Ukraine. Official website. URL: <https://www.mil.gov.ua/> (access date: 01.11.2025).
7. Territorial Defense Forces of the Armed Forces of Ukraine. Official website. URL: <https://tro.mil.gov.ua/> (access date: 01.11.2025).